

УДК 37(092):37.03

**Надія Рогальська,
Валентина Кривда**

СИСТЕМА ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ ЯНУША КОРЧАКА ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ЙОГО ІДЕЙ В СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ

У процесі національного відродження України особливо гостро постає проблема правового виховання особистості, адже історія розвитку людства доводить, що майбутнє кожної держави залежить від того, наскільки вона зможе забезпечити виховання духовно зрілих, соціально активних громадян. У вирішенні цієї проблеми допоможе звернення до історико-педагогічної спадщини видатних педагогів минулого. У контексті означеного заслуговує на особливу увагу педагогічна виховна система видатного польського педагога та талановитого письменника, лікаря за фахом, принципової, мужньої і чесною людини – Януша Корчака.

Українська педагогічна громадськість з особливою шаную ставиться до Корчакової спадщини. В останні роки в нашій країні багато зроблено для популяризації його творчих здобутків. Зазначимо, що в Україні проблема громадянського та правового виховання розробляється на державно-програмному, концептуальному та практичному рівнях. Так, державні документи, зокрема Конституція України, Закон України «Про громадянство України» визначають права і обов'язки громадян України. «Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті» одним із пріоритетів розвитку освіти називає національне і громадянське виховання, яке має здійснюватися впродовж усього процесу навчання дітей та молоді. За означеним державним документом, в основу цих важливих напрямів виховання мають бути покладені принципи гуманізму, демократизму, єдності сім'ї і школи, наступності та спадкоємності поколінь.

Окремі аспекти згаданої проблеми висвітлені у наукових розвідках І. Беха, Т. Бойченко, О. Ващенко, З. Галковської, А. Капської, В. Кузя, О. Савченко, О. Сухомлинської, Л. Ткаченко та ін. Зокрема, в Уманському педагогічному університеті імені Павла Тичини викладачі кафедри дошкільної педагогіки та психології з глибоким інтересом вивчають можливості використання педагогічної спадщини Я. Корчака у сучасній педагогічній практиці. У науково-дослідній лабораторії «Дошкільна освіта XXI століття: сутність, історія, перспективи розвитку» зібрані архівні матеріали творчої спадщини видатного педагога, є добірка його творів, у т.ч. і на польській мові, оформлено стенди, присвячені педагогічній діяльності Я. Корчака.

Незважаючи на те, що проблемам правового виховання дітей

присвячено значну кількість публікацій, питання можливостей реалізації ідей Януша Корчака в правовому вихованні дітей розкрито недостатньо.

Метою цієї статті є вивчення педагогічної концепції дитинства Я. Корчака, обґрунтованих ним основних напрямів формування дитини як особистості, зокрема, правового виховання дітей, представлених у його працях.

Завдання: визначити зміст, форми і методи реалізації ідей Януша Корчака в сучасному правовому вихованні дітей в Україні.

У сучасному суспільстві актуальність правового виховання особистості зумовлюється гострою необхідністю державотворчих процесів, утвердженням громадянського суспільства, відродженням національної ідеї. Як стверджує дійсний член АПН України О. В. Сухомлинська, до них «можна одночасно віднести рух українського суспільства й відповідно суспільної думки до громадянського, відкритого «європейського суспільства»; по-друге, не менш важливим є «сучасне становище дітей в Україні»; по-третє, змінюється останнім часом ставлення до дітей, до культури дитинства» [5, с. 7].

Саме тому як науковці, так і практики освітніх закладів України визнають гостру необхідність розробки ґрунтовних засад забезпечення прав дитини, визначення змісту, форм і методів формування її як громадянина держави, гармонійно розвиненої, рівноправної, національно свідомої особистості.

Таким чином, правове виховання спрямовується на формування особистості, яка відповідально ставиться до власних громадянських прав та обов'язків, глибоко усвідомлює, що від її дій залежить як власне життя, так і доля близьких людей, народу і держави.

Отже, у процесі правового виховання формується громадянин держави, від суспільної активності якого залежатиме доля нашої країни, її майбутнє.

Проведений нами на першому етапі дослідження аналіз теоретичної спадщини Януша Корчака засвідчує, що видатний польський педагог на основі власного досвіду виховання дітей у літніх колоніях «Будинку сиріт» у Варшаві, дитячих приютах «Будинок сиріт» і «Наш дім» створив особисту концепцію дитинства, визначив зміст і форми громадянського і правового виховання, які представлені в книзі «Як любити дитину» та інших педагогічних і літературних працях. Його система організації життя дітей в умовах соціально-освітнього закладу вмістила низку виховних засобів, спрямованих на стимулювання у вихованців активності, самостійності й самодіяльності. Систему громадянського виховання Януша Корчака складала: рада самоуправління, товариський суд, дитячий парламент. Роботу цих органів Януш Корчак спрямовував саме на розвиток вольових якостей, ініціативи, самостійності, почуття власної гідності та інших цінних якостей особистості на основі активності й

самодіяльності дитини, мобілізації її власних зусиль і праці.

Однією з найбільш характерних сторін педагогічної позиції Януша Корчака була його настійлива боротьба за права дитини, права «малорослої нації» – дітей. Він прагнув боротися за права дітей без насилля. Громаду дітей Я.Корчак називає «малорослим» народом, про який забули в період великих історичних подій. У своїх творах, практичній діяльності він стає «безкомпромісним захисником цього «малорослого» народу від усіх незгодів, поборником прав кожної дитини, але насамперед дитини, яка вимагає соціальної опіки, дитини покинутої, педагогічно-занедбаної, потребує мудрої любові і повноцінного виховання.

Свої педагогічні ідеї захисту дітей Януш Корчак представив у нарисі «Право дитини на повагу» (1929), цьому свого роду педагогічному маніфесті власних виховних принципів. Зауважимо, на противагу уявленням окремих людей про те, що дитина-дошкільник – лише майбутня людина, а дитинство – підготовчий етап до дорослого життя, видатний педагог стверджує ідею самоцінності дитинства, як справжнього, реального, повсякденного, а не підготовчого етапу до майбутнього життя. Він виступає за всебічний, вільний, повноцінний розвиток кожної дитини, за формування її особистості в дусі усвідомлення своїх прав і свободи, добра, краси, самостійності, власної гідності. Тому в соціально-педагогічних закладах, які створив Януш Корчак, панували атмосфера доброзичливості, довір'я і відвертості, стійкості становища дитини, її прав і свобод, задоволення потреб та інтересів, особливо емоційних [4, с. 472].

Констатуємо: педагогічна концепція Януша Корчака стверджує: кожна дитина – повноправна людина, отже вона має право на повагу, належне гуманістичне виховання, розвиток творчих здібностей, задоволення людських потреб, врешті, має право на щасливе дитинство.

У тому, що проблеми правового виховання молоді не втратили своєї актуальності засвідчує трагічний досвід Януша Корчака і його вихованців у роки війни. Насправді, і в третьому тисячолітті у кожній країні світу є діти, які потребують соціального захисту своїх прав і свобод. У цьому Януш Корчак, полум'яний захисник прав дітей, особливо близький сучасним педагогам України. Адже становище дітей в нашій країні викликає тривогу громадськості. Значно збільшилася кількість хворих дітей, соціально знедолених, обділених увагою і повноцінним вихованням, сиріт при живих батьках. Це відбувається тому, що порушується одне з головних прав дитини – право на повноцінне щасливе дитинство. Найчастіше дитячі права порушуються із-за їх незнання як дорослими, так і дітьми. Багато учених і педагогів сьогодення стурбовані реальним станом справ у системі правового виховання молоді. Підкреслимо, що великою мірою права і свободи дитини залежать від позиції дошкільного педагога, учителя, викладача, їхніх громадянських якостей, національного

характеру, патріотичної свідомості, наукового світогляду. Проведене нами вивчення особливостей орієнтування вихователів на утвердження прав і свобод дітей засвідчило, що в цілому схвалюючи ідеї Конвенції ООН прав дитини, на практиці педагоги недостатньо володіють змістом та методикою право-виховної роботи як з дошкільниками, так і з школярами та батьками. Поки що в державі відсутні науково обґрунтовані засади забезпечення права дитини на здоров'я, його зміцнення, охорону життя, необхідні соціально-психологічні умови розвитку, формування як особистості і громадянина демократичного суспільства. Дані нашого дослідження показали, що основними порушеннями власних прав молодші школярі вважають погрози і образи від дорослих, а також фізичні покарання. Більшість респондентів 6–12 років вважають, що діти не володіють ніякими правами, але мають багато обов'язків, як в сім'ї, так і в школі. Вони не знають інституцій, які стоять на захисті їхніх прав та свобод. Натомість, молодь вважає, що правова освіта потрібна, дітей слід широко ознайомлювати з їхніми правами, адже «...дорослі завжди стверджують свою зверхність», «...завжди нагадують про обов'язки, замовчуючи дитячі права» [4, с. 2]. Діти вказують, що дорослі (як батьки, так і педагоги) часто вдаються до різноманітних покарань, несправедливих примусів, злих погроз. Це не сприяє дружнім взаєминам з дорослими, звертанню за допомогою, тощо. Навпаки, діти вважають за краще не розповідати дорослим про свої неприємності та нерозв'язані проблеми. Можна припустити, що порушуються права дітей і дошкільного віку, адже у цей віковий період дитина найменш захищена, емоційно вразлива, потребує постійної уваги і турботи, захисту суспільством її інтересів та дитячих прав.

Міжнародні експерти стверджують, що в Україні слід розвивати систему соціальних інституцій, де б дітям роз'яснювали їхні права та свободи, надавали допомогу в їх реалізації. Останнім часом в окремих дошкільних навчальних закладах, школах з'явилися соціальні педагоги, практичні психологи, але кількість їх поки що дуже незначна. Відповідно, діти не знають, до кого слід звернутися у разі необхідності за допомогою, захистом, підтримкою.

На сучасному етапі розвитку України відповідно до означених демократичних орієнтацій важливо, щоб усі члени суспільства мали уявлення про права людини в громадянському суспільстві. У руслі вище означеного важливим є прийняття народами світу і нашою країною Декларації прав дитини і Конвенції ООН про права дитини та Закону України «Про охорону дитинства». Основні ідеї Конвенції ООН про права дитини полягають в обов'язковому забезпеченні прав та інтересів дітей, створенні необхідних умов для охорони, зміцнення здоров'я, збереження життя, захисту і забезпечення активної участі молодого покоління в житті суспільства. Права, проголошені в Конвенції ООН про права дитини,

---

реалізуються через систему освіти, гуманізацію і демократизацію змісту, форм, методів і технологій правового та громадянського виховання молоді.

Можливо, хтось заперечить: чи не зарано стосовно дітей-дошкільників говорити про правове виховання? Практика сучасних ДНЗ підтверджує, що творчі, відповідно підготовлені вихователі вміло проектують розвиток громадянських якостей дітей-дошкільників, прагнуть, щоб їхні вихованці не тільки усвідомлювали певні моральні категорії, а й активно, емоційно, з інтересом засвоювали певні громадянські норми поведінки. Ми переконані, що педагогічна майстерність дошкільних педагогів здатна перетворити складні категорії правового виховання в цілком доступні для дошкільників моральні уявлення. Зміст цієї роботи полягає в донесенні до свідомості дітей первинних уявлень про права та обов'язки кожної людини. Ці права визначають самі діти разом із допомогою вихователя: право користуватися іграшками, обладнанням, книгами тощо. Така робота поєднується з встановленням правил поведінки дитини в дошкільному закладі, в родині, у громадських місцях. Так, дітей слід привчати поважати дорослих, слухати батьків і вихователів, виконувати їхні розпорядження і поради, дотримуватися правил дорожнього руху, берегти й охороняти природу, не ображати молодших і допомагати старшим, турбуватися про своє здоров'я, не користуватися забороненими предметами. Дошкільним педагогам, вчителям початкової школи прислужаться такі методи і засоби, як:

- розгляд картин, що відображають знайомі для дітей життєві ситуації, які демонструють емоції і почуття, настрої, поведінку дітей у довкіллі (тривогу, хвилювання, страхи, фізичний біль, образу) і реакцію старших людей або однолітків на ці стани самопочуття;

- читання художніх творів, зокрема казок, у яких змальовується певна ситуація, що втілює певний морально-правовий зміст із наступним її обговоренням;

- вправи-практикуми: «Нащо дітям права?», «Які обов'язки дітей?», «Чим відрізняються права дорослих і дітей?», «Що ти будеш робити, якщо ви гралися у великій купі піску, вона обвалилася і засипала хлопчика?»;

- ознайомлювально-орієнтовні (інформаційні) проекти: «Наша планета дитинства», «Червона калина – символ України» тощо.

Підсумовуючи вищезначене, можна зробити такі висновки:

- у процесі національного відродження України гостро постає проблема правового виховання особистості;

- у вирішенні цієї проблеми стане в нагоді звернення до педагогічної системи видатного польського педагога, лікаря, письменника Януша Корчака;

- для досягнення позитивного результату в процесі формування особистості дитини, за Янушем Корчаком, необхідно готувати її до життя в умовах демократичного суспільства, поважати права вихованців на

щасливе дитинство і водночас виховувати почуття відповідальності за свої вчинки. Надання дітям можливостей реалізувати свої права сьогодні дозволить їм, ставши дорослими людьми, виконувати свої громадянські обов'язки з більшою відповідальністю та цілеспрямованістю.

Своєрідна педагогічна система правового виховання Януша Корчака є простором для компаративного дослідження, аналізу та творчої реалізації в сучасних освітніх інституціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон про дошкільну освіту. Закон України про охорону дитинства. – К., 2001. – 55 с.
2. Конвенція ООН про права дитини. – К. : Print Press ТМ, 1999.
3. Концепція Державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року // Дошкільне виховання. – 2010. – № 9. – С. 3–4.
4. Корчак Я. Как любить ребенка: Книга о воспитание / Я. Корчак. – М. : Политиздат, 1990. – 493 с.
5. Сухомлинська О. В. Права дитини в контексті історичних і сьогоденних реалій / О. В. Сухомлинська // Педагогічна газета. – 2003. – № 2 (103). – С. 7.
6. Хлебнікова Т. День захисту дітей. Від кого? / Т. Хлебнікова // Освіта України. – 2002. – № 43. – 31 травня.